

İZMİR MEZAR TAŞLARINDA HASTALIK VE SAĞLIK

Ertan DAŞ¹

Özet

Yüzyıllardan beri Batı Anadolu Bölgesi'nin en önemli ticaret merkezi konumundaki İzmir, tarihi eserleri açısından bir çok araştırmaya konu olmuştur. Daha çok mimarlık abideleri hakkında yapılan bu çalışmalar, kuşkusuz, İzmir'in tarihi ve sosyal yaşamı konusunda önemli veriler sunmaktadır. Ancak Bölgenin merkezi olan bu canlı kentin mezarları ve mezar taşları ile ilgili çalışmalar ne yazık ki yetersizdir. Oysa ki, Üzerlerindeki yazı ve süslemeleriyle, ait oldukları dönemin, sanatına, folkloruna, diline ve estetik kaygılarına ışık tutan mezar taşları, Tarih, Sanat Tarihi, Tıp Tarihi, Eczacılık Tarihi, Botanik, Dil ve Edebiyat gibi farklı bilimsel disiplinlerin çalışma alanlarına yardımcı bilgiler içermeleri açısından son derece önemli belgelerdir.

Özellikle, Türk Süsleme sanatında İslam öncesi dönemlerden başlayarak, Anadolu'da 13-19. yüzyıllar arasında önemli yer tutan *hayat ağacı* tasvirlerinin bölgedeki mezar taşlarında, stilizasyona uğramakla birlikte sıklıkla kullanılması ilgi çekicidir. *Ebedi hayat*'ı simgeleyen bu ve benzeri sembolik öğelerin tarihsel gelişimi ve sağlıkla ilişkisi kültür tarihi açısından da son derece yararlı bilgiler sunmaktadır.

Bu çalışma, mezar taşı kitabelerinde ölüm nedeni olarak söz edilen hastalıklarla ilgili küçük bir ön çalışmadır. Ayrıca, taşlar üzerine işlenen ve mezarlıklarda bir çiçek bahçesi görünümü oluşturan bezemelerin çeşitli sembolik anlamlarına da kısaca değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: İzmir, mezar taşı, hayat ağacı, sembolizm, sağlık.

Abstract

Having been the most important trade center of Western Anatolia for centuries, Izmir has been the subject of a number of studies in terms of historical features. These studies that focus rather on its architectural monuments, undoubtedly, give important facts about the city's historical and social life. But, unfortunately, studies on the graves and gravestones of this central city are inefficient. In fact, with the inscriptions and ornamentations on them, gravestones are significant documents that shed light upon the art, folklore, language and aesthetic qualities of the period and include useful information concerning various fields such as history, history of art, history of medicine, history of pharmacy, botany, language and literature.

The 'tree of life' pattern, which goes down to the pre-islamic period and continues to be widely used through 13th-19th century, is a major part of the Turkish

¹ Yard.Doç.Dr., E.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

Ertan Daş

ornamentation art. Its frequent use on the gravestones of the region is of particular interest. The historical development of such symbolic elements that represent 'eternal life' and their relation to medical health include useful information for cultural studies.

This study is a preliminary work dealing with the illnesses given in the inscriptions as an account for the person's death. In addition, we have also referred to the symbolic meanings of the ornamentations carved on stones which give the cemetery the look of a flower garden.

Keywords: İzmir, tombstones, tree of life, symbolism, health.

Bu çalışmada, İzmir'in yakın çevresindeki çeşitli mezarlıklarda yer alan örnekler ile ağırlıklı olarak, Işıkkent Mezarlığı; Karşıyaka'daki Eski Örnekköy, Soğan Dede ve Soğukkuyu mezarlıkları; Kemeraltı'ndaki Hoca Mahmut Camii, Ali Ağa Camii, Esnaf Şeyh Camii ve Natırzade Camii hazirelerindeki mezar taşları incelenmiştir. Elbette, henüz çalışma fırsatı bulamadığımız mezarlıklar ve hazireler vardır ve bütün mezar taşlarının derlenmesinin daha sağlıklı bilgiler vereceği muhakkaktır, ancak yeni bulguların, bugüne kadar yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçları büyük ölçüde değiştirmeyeceği izlenimi de vermektedir.

Daniel Pazac'ın, 1700-1850 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba'yı incelediği çalışmasında verdiği İzmir'deki salgın yılları², mezar taşları üzerinde, birkaç örnek dışında tam olarak izlenememektedir. Sözü ettiğimiz birkaç örnekte de, doğrudan Veba adı kaydedilmemiş, daha genel ifadelerle, ölümün bir hastalıktan dolayı olduğu vurgulanmıştır. Panzac'ın da değindiği gibi, Türkler çoğunlukla hastalığın adını mezar taşına yazmaktan kaçınmışlar, bir çok konuda olduğu gibi, salgın hastalıklar konusunda da Allah'ın buyruğu olan yazgıyı değiştiremeyeceklerine inandıkları için, ölüme boyun eğmişlerdir. Buna benzer ifadeler, Anadolu'ya yolu düşmüş olan gezginler tarafından da dile getirilmiştir. Bunlardan biri olan **Cornelis de Bruyn** 1678 yılı Temmuz ayında İzmir'e uğradığında "... Türkler, bu hastalığın bulaşmasına önem vermiyorlar, kendilerini kısıtlamıyorlar ve bu felakete sinirlenmiyorlardı bile; çünkü onlar haklı bir gerekçeyle kendilerine çok güveniyorlardı, yani Tanrı'nın alinyazısı dedikleri yanlış bir şeye inanıyorlardı."³ şeklinde ifade etmektedir. Cornelis, 1678 yılında, İzmir'de 30 binden fazla insanın Vebadan öldüğünü söylemektedir. Panzac'ın verdiği bilgilere göre, 1709-1837 yılları arasında, yalnızca Veba'dan ölen insan sayısı yaklaşık 140 bin kişidir. Mezar taşlarında, her ne kadar hastalık adları her zaman tam olarak verilmemiş olsa da, bugün İzmir mezar taşlarında, ölüm nedeninin bir hastalık olduğunu kesin olarak tesbit edebildiğimiz örnek sayısı yalnızca 50 civarındadır. Mezarın baş ve ayak ucuna mezar taşı dikme geleneği, ölen

² D.Panzac, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)**, İst. 1997, s. 183.

³ Ayrıntılı bilgi için bk. İ. Pınar, **Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir**, İzmir 2001, s.26.

İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık

kişinin veya akrabalarının ekonomik durumlarıyla yakından ilgilidir. İzmir'in nüfusu, 1630'lu yıllardan 1850'li yıllara kadar, inişli çıkışlı olmak üzere 55 bin ile 180 bin arasında değişmektedir⁴. Bu rakamlarla, aynı yıllardan günümüze ulaşan mezar taşı sayısı karşılaştırıldığında, ticari zenginliği olan İzmir gibi bir kentte daha fazla örnek beklenirdi. Anlaşıyor ki, gelişen kent dokusu ve ihtiyaçlar zamanla, bir çok mezarlığın yok edilmesine neden olmuş, mezar taşları da kaybolup gitmiştir. Bu durum, mezar taşlarından yola çıkarak ölüm nedenlerini saptamamızı güçleştiren en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

İzmir mezar taşlarında, doğrudan hastalık adlarının verildiği mezar taşı sayısı fazla değildir. Verem, Nikris (gut) ve taun (veba) gibi hastalıklar, ender de olsa rastlanan yazılar arasındadır. Daha çok, hastalık adı belirtilmeksizin, ölüme bir hastalığın neden olduğu şeklindeki ibareler yaygındır. Bu durum yalnızca İzmir ve çevresi için değil bütün Anadolu için geçerlidir⁵.

Yazıların içeriğinden, ölümün bir hastalık nedeniyle olduğunu düşündüğümüz ifadeleri 2 grupta toplamak mümkündür.

I- Genç ölümlerden söz etmesi nedeniyle bir hastalığa işaret eden veya bir hastalıktan söz eden ancak hastalık adı belirtilmeyen örnekler:

İzmir ve çevresindeki mezarlıklarda yer alan mezar taşları içinde çok sayıda örnek bu guruba dahil edilebilir. Mezarda yatan kişinin genç yaşta yaşamını yitirdiğine dair bilgiler içeren mezar taşlarının, diğer örneklerle göre daha fazla sayıda olduğu söylenebilir ancak, ölümün mutlaka bir hastalıktan kaynaklandığını iddia etmek mümkün olamamaktadır. Çocukların, özellikle bulaşıcı hastalıklara karşı daha korunmasız olmaları, ölüm nedenlerinin bu tür hastalıklar olabileceğini akla getirirse de bunu doğrulayacak verilere sahip değiliz. "Genç yaşta..." ibaresinin yer aldığı mezar taşları içinde, bir hastalıktan söz eden ancak hastalık adının belirtilmediği örnekler de yaygındır.

"Ah ile zar kılarım gençliğime doymadım

Ber hasreta fani cihanda bir ömür sürmedim

Derdime derman aradım bir ilacın bulmadım....."⁶

1210/1795-96, *Seferihisar mezarlığı* (Fot.1)

⁴ 17-19. yüzyıl Avrupa kaynaklarına göre İzmir nüfusunun yıllara göre dağılımı için bk. D.Panzac, a.g.e., s.121.

⁵ Bilgi için bk. H.P.Laqueur, **Huve'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları**, İst.1997, s.96-103.

⁶ Seferihisar Mezarlığındaki mezar taşları ile ilgili bir değerlendirme için bk. E.Daş, "Dünden Yarına Seferihisar Sempozyumu", İzmir 2004, s. 29-38.

Ertan Daş

“Ah ile zar kılarım gençliğime doymadım
Derdime derman aradım bir ilacın bulmadım...”⁷

1216/1801, Mehmet Efendi kızı Fatma Hanım, Aliğa Camii Haziresi.

“Sabiha hanım fenadan azm-i beka eyledi
Masivadan el çekip menzil-i ukba eyledi
Bu cihanda bulmadı derdine asla bir deva
Emr-i hakka taaten ol nezl-i dünya eyledi...”⁸

1223/1809 Süleyman Ağanın Eşi Sabiha Hanım, Ali Ağa Camii Haziresi (Fot.2).

“Ahla zar kılarım gençliğime doymadım
Derdime derman aradım bir ilacın bulmadım...”⁹

1226/1811, Seyyid İsmail Reis, Hacı Mahmud Camii Haziresi.

“Ah kim bu alem içre ben de şadan olmadım
Çaresiz derde düştüm def’i imkan bulmadım
Geçti ömrüm görmedim sıhhat yüzün
Bir misafir gibi geldim ben de mihman olmadım...”¹⁰

1830, Eski Foça Osmanlı Mezarlığı.

⁷ Bu mezar taşı, Prof.Dr.N.Ülker tarafından yayımlanmıştır. Bilgi için bk, “İzmir-Ali Ağa Camii Mezar kitabeleri”, **VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ank. 1988, s.25.

⁸ Bilgi için bk. **ay.es.**, s.23.

⁹ Bk. N.Ülker, “İzmir-Hacı Mahmud Camii Haziresi Mezar Kitabeleri”, **V.Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara 1987, s.21.

¹⁰ Bk. N.Ülker, Eski Foça Mezar Kitabeleri, **VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara 1989, s. 7; Foça Osmanlı Mezarlığı’nda yer alan mezar taşları ile ilgili bir değerlendirme için bk. E.Daş, “Foça Osmanlı Mezarlığındaki Tasvirli Mezar Taşları”, **Geçmişten Günümüze Uluslar arası Foça Sempozyumu, Bildiriler**, Ankara 1997, s.61-68.

İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık

“Ah ile zar kılarım, gençliğime doymadım
Derdime derman aradım halas bulmadım...”

1267/1850-51, Hacı İmam Oğlu Hacı Mustafa, Işıkkent Mezarlığı (Fot.3).

“... Hayli müddet pay-ı bendsiz alam idi
Akibet ke’s-i ecelden derdine buldu deva...”¹¹

*1269/1852-53, Kadri Paşanın eşi Üftade Hanım,
Hacı Mahmud Camii Haziresi.*

“...Elliüç yaşında saplanıp tir-i ecel canıma
Ba’is oldu her cihetten mahvıma viranıma
Bulmadı dünya tabibanı deva-ı çaremî
Rihlet ettim ol tabibi hazika-i sübhana...”

1329/1911 Işıkkent Mezarlığı.

“Ahla zar ederim gençliğime doymadım
Ne çare fani cihanda tulî ömür sürmedim ...”

1932, Selanikli Mehmed oğlu Hamid, Karşıyaka Dedebaşı Mezarlığı.

“...İstanbul’a gittimsede derde derman bulmadım...”

1939, İsmail Oğlu Hasan Karabeki, Seferihisar Mezarlığı (Fot.4)

“...Ecel Geldi her nedense doktor çare bulmadan...”

1945, Hasan Karabekir oğlu Mehmed Ali, Seferihisar Mezarlığı (Fot.5)

Mezar taşları üzerine yazılmış bu tür ifadeler, izmir’deki mezarlıkların hemen tümünde, küçük farklılıklarla karşımıza çıkmaktadır. “*Bir onulmaz derde düştüm...*”, “*Derdime derman aradım bir ilacın bulmadım...*”, “*Genç Yaşımdaya felek vurdu...*”, “*Bulunmadı emrazımın çaresi...*” “*Ecel geldi doktor çare bulmadan...*” bunlardan bazılarıdır.

¹¹ Bk. N.Ülker, İzmir-Hacı Mahmud Camii Mezar Kitabeleri..., s.27.

Ertan Daş

II- Hastalık adının belirtildiği veya hastalığın tarif edildiği örnekler:

Bu grupta yer alan mezar taşlarında, ya doğrudan hastalığın adı belirtilmiş, ya da hastalık adından bahsedilmeksizin hastalığın seyriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Bu tür mezar taşları, bir önceki guruba göre sayıca daha azdır. Veram, Veba (Taun), Sıtma gibi hastalık adlarının yanı sıra, “için yanıyordu susadın durdun” ifadesiyle ateşli bir hastalığa ya da “mercimek danesi (büyüklüğünde) şişim” ifadesiyle yine taun gibi hastalıkların tarif edildiği dikkati çekmektedir. Her ne kadar bir mezar taşında geçen “zemistan-ı kaza” “kış kazası” sözü, tam olarak bir hastalığa işaret etmese de, mezar taşlarında sıkça rastlanan mecazi anlamıyla, “grip” gibi bir kış hastalığı tanımlanmış olabilir. Bu gruptaki mezar taşı örneklerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

“Ah felek ah ah babam

Gülmeden açılmadan

Bağ-ı cihanda gonca-i veş

Gülistan-ı ömrümü

Bozdu zemistan-ı kaza...¹²

1265/1849, Osman Ağanın kızı Ayşe Sıdıka Hanım

Hacı Mahmud Camii Haziresi.

“Yarasın yardıklarından olmadı çare pezir

Merhem-i dest-i ecel zahmın midad eyledi...¹³

1272/1855 Kadri Paşa, Hacı Mahmud Camii Haziresi.

“On para domat, altmış para lahm, bir ekmek, yirmi kömür

Ve bamyaya idi aşım onüç sabun bu hal-i yevmiye tamam şükür

İdüb dört evlat ile müdam Uralı Mustafa Efendi-i birahtm

Tahammül idüp sabr ile büküldü belim ayağım baş parmağımda

Mercimek danesi şişim ömr vefa etmedi otuz yaşım....”¹⁴

1290/1878, Hafız Hüseyin Kızı Cemile Hanım, Ali Ağa Camii Haziresi (Fot.6)

¹² Bk. ay.es., s.24.

¹³ Bk. ay.es., s.28.

¹⁴ Bk. N.Ülker, İzmir-Ali Ağa Camii..., s.26.

İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık

“Ah ölüm
Cihana doymadı canı
Verem yaktı giribanı
Pek genç iken soldu
Böyle emretmiş subhanı”

1934, Kondina Arif kızı Şerife, Seferihisar Mezarlığı

“Bir sabah idi tatlı uykudan uyandın...
Daldın daldın yine uyandın
Tutuşmuş gül gibi kavrulup yandın
Zavallı yavrum zavallı kızım
İçin yanıyordu susadın durdun
Zemzem içerken ölümü kurdun
Anladım ki artık cennetti yurdun
Hayata doymayan zavallı yavrum”

1937, Selanikli Hüseyin Kızı Hatice,

Karşıyaka Eski Örnekköy Mezarlığı (Fot.7)

“Girmiştim henüz yirmi yaşıma
Hamileyken Sıtmadan ölüm geldi başıma”

1940, Halil Güler Kızı Eda, Karşıyaka Eski Örnekköy Mezarlığı.

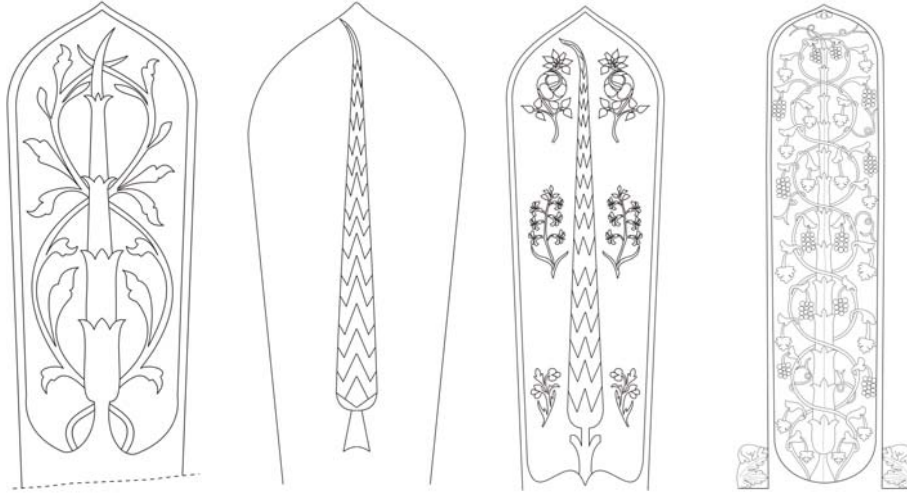
Hayat Ağacı Motifi ve Bitkisel Sembolizm

İnsanlık tarihinden daha eski olan ağaç, devamlı yeşil kalan türlerinin yanı sıra, her bahar kendini yenilemesi ve meyve vermesi, köküyle toprağa, yaprak ve dallarıyla gökyüzüne hakim olması gibi daha bir çok özelliğiyle her dönemde hayranlık uyandırmış, bu nedenle dünyanın yaratılışı ile ilgili söylencelerde de en çok kullanılan motif olmuştur.

Orta Asya’da yaygın olan Şamanist inanca göre dünyanın merkezi olarak kabul edilen Hayat Ağacı, aynı zamanda bolluk ve bereketin sembolü olarak da

kullanılmıştır¹⁵. Hıristiyanlıkta, haç motifinin prototipi olarak nitelendirilir. Eski metinlerde “İnsanlar onun sayesinde, yılanın ve ölümün üstesinden geleceklerdir” şeklinde ifadeler mevcuttur¹⁶. İslam inancına göre de Adem ile Havva, “Hayat Ağacı”nın meyvelerini yedikleri için cennetten kovulmuşlardır. Bu öykü tek tanrılı dinlerin hemen tümünde vardır ve Hayat Ağacı’nın meyvelerini yiyen Adem ile Havva, dolayısıyla da insanoğlu ölümsüzlük hakkını kaybetmiş ve ölümsüzlük otunun peşine düşmüştür. Adem ile Havva’ya Hayat Ağacı’nın meyvesini sunan yılan da, Gılgamış’tan Lokman hekime ölümsüzlüğü arayan insanı engelleyen hayvan ve ölümsüzlük otunun bekçisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Artemis’in sembolü Servi, Attis’in sembolü menekşe veya çam; Afrodit’in, Meryem ve Fatma ananın sembolü Nar’dır. Budizm’de ve Orta Asya Türkleri arasında yaygın olan Maniheist inanca göre de Nar kutsal bir bitkiydi¹⁷. Anadolu’da, Roma dönemi mezar taşlarında da görülen, sürekli yeşil kalmasıyla ve uzun boyuyla ebedi olanı simgeleyen Servi, Hayat Ağacı motifi olarak İslami dönem mezar taşlarında en çok kullanılan ağaçtır¹⁸.

Şek.1- Mezar taşları üzerine işlenmiş çeşitli hayat ağacı örnekleri.

¹⁵ Mezar taşlarında kullanılan bazı süslemelerin simgesel anlamları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. B.Oğuz, **Mezar Taşlarında Simgeleşen İnançlar**, İstanbul 1983.

¹⁶ N.Ersoy, Semboller ve yorumları, İstanbul 2000, s.377.

¹⁷ E.Esin, Orta Asya’dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler, İst. 2004, s.44.

¹⁸ Selvi Ağacı, özellikle mezar taşı süslemelerinde en çok kullanılan motiftir. Bu motifle ilgili bilgi için bk. C. Çulpan, a.g.e.; M.M.Tayanç, Türk Süslemelerinde Servi Ağacı, **İstanbul Belediye**, S.17, İstanbul 1962, s.4.

İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık

İslam inancına göre cennete özgü olan Hurma ağacı ile bazı Türkmen aşiretleri arasında yaygın olan inanişe göre Fatma ananın kadın hastalıklarında ilaç olarak kullandığı söylenen nar¹⁹, mezar taşı süslemelerinde cenneti ve dolayısıyla ebedi hayatı simgeleyen diğer ağaçlardandır. Mevlana Celaleddin Rumi'nin yorumladığı bir hadise göre, Hz. Muhammed Mescid-i Nebevi'de hutbe verirken hurma ağacına yaslanmaktadır. Peygamber, ilerleyen yaşlarında ayakta duramaz olunca bir minber yaptırır ancak terk edilen hurma ağacı bu duruma çok üzülür. Hz. Muhammed teselli için Hurma ağacına ne yapabileceğini sorar. Hurma ağacı ölümsüz olmak istemektedir ancak ebedi hayata kavuşabilmek için ölümü yaşamış olmak gerekmektedir. Sonuç olarak ölüm acısına razı olur ve minare şeklinde dirilir²⁰. Mevlana Celaleddin Rumi'nin bu yorumu Türk-İslam süsleme sanatlarında, hayat ağacı motifi ve ebedi hayat simgesi olarak Hurma ağacının sıkça işlenmesini açıklar niteliktedir.

Ağaç motifi, Türk süslemeciliğinde, Selçuklu döneminden Osmanlı döneminin sonlarına kadar, yalnızca mezar taşlarına değil daha bir çok malzeme üzerine sevilerek işlenmiştir. Çini, halı, kilim, oya, çeşitli ahşap malzemeler ile cami, medrese ve türbe gibi mimari eserlerde taş üzerine, ya da duvarlara kalemişi olarak işlenmiş çok sayıda hayat ağacı motifli örnek mevcuttur²¹.

Çiçek ve bitki kültürü, başlıbaşına bir çalışma konusu oluşturacak kadar geniş bir konudur. Güzel görüntü oluşturmaları ve hoş kokuları yanısıra, insanların eski çağlardan beri ilaç yapımında kullandığı temel ürün bitkiler ve çiçeklerdir. Mezar taşları üzerindeki bitki motiflerini, yalnızca, İslam'ın canlı varlıkların birer put olarak algılanmasını engellemek üzere başvurduğu resim yasağına bağlamak doğru bir yaklaşım olarak görünmüyor. Nitekim, bu tür süslemeler, İslam öncesi Türk sanatında yaygın olarak kullanıldığı gibi, insanlık tarihinde bir çok uygarlığın sıklıkla kullandığı bir öge olarak karşımıza çıkıyor.

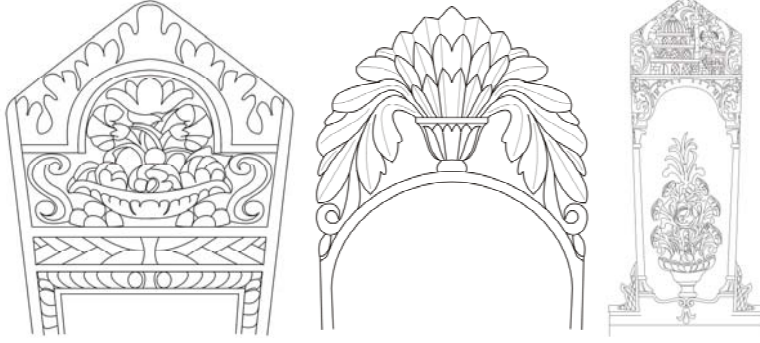
Günümüzde, bitkilerde şifa arayanların sayısı yadsınamayacak kadar çoktur. Aktarlarda, her hastalığa karşı kullanılabilecek bir bitki bulmak mümkün. Alternatif Tıp olarak adlandırılan bu tür tedavi yöntemleri, eskiden de vardı ve bundan sonra da var olacak gibi görünüyor. En azından, kış aylarında yararlarını bildiğimiz ıhlamur, bardaklarımızdan eksik olmayacak sanıyorum.

¹⁹ G.Erbek, Hayat Ağacı Motifi I, **Antika**, Sayı 15, İstanbul, s.29.

²⁰ Mevlana Celaleddin Rumi'nin Mesnevi'sinde yer alan bu yorum, E.Esin tarafından özetlenmiştir. Bilgi için bk. E.Esin, **a.g.e.**, s.49.

²¹ Hayat ağacı motifinin gelişimiyle ilgili bilgi için bk. G.Öney, Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi, **Bellekten**, XXXII, s.27-30, 39-42.; G.Erbek, Hayat Ağacı Motifi, I,II, **Antika**, Sayı 15-16,İstanbul, 26-31, 26-33.

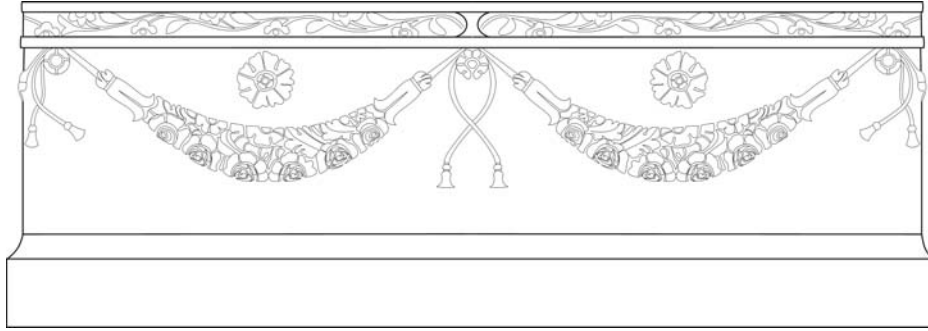
Ertan Daş

Şek.2- Mezar taşları üzerine işlenmiş bitkisel bezeme örnekleri.

Bitkilerin sağlıkla ilişkilerini konu alan çok sayıda çalışma vardır. Belirtmeliyim ki, bu tür çalışmaların tümünde “siz yine de bir doktora görünün...” önerisi çok önemlidir.²²

Yalnızca İzmir’de değil, Batı Anadolu bölgesindeki hemen tüm mezarlıklarda, tek başına ağaç, dal, yaprak, çiçek ya da çiçek gruplarından oluşan süslemelerin yanı sıra, hurma ağacı, selvi, sarmaşık, lale ve selvi-sarmaşık, selvi-lale gibi birkaçının biraraya getirilmesiyle oluşturulan kompozisyonlar da vardır (Fot.8,9,10).

Şek.3-Lahit tipi mezarın yan taşı üzerindeki bezemeler.

Selçuklu ve Beylikler döneminde genel olarak girift ve Arabesk kompozisyonlar oluşturan bitkisel süslemeler, Lale devrinden sonra, daha gerçekçi biçimlerle kullanılmıştır. Osmanlı döneminde, çeşitli malzeme üzerine ve çeşitli tekniklerle uygulanmış, bol sayıda bitkisel süslemeyle karşılaşmaktadır. Saksı çiçeği,

²² Bazı hastalıklara iyi geldiği söylenen bitkilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. M.Treben, **Tanrının Eczanesinden Sağlık**, İstanbul 1994.; M. Messegue, **Güzellik Otları**, İst.1997.

İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık

buket ve tek çiçek resimlerinin yanısıra, 18. yüzyıldan itibaren, Avrupa sanat akımlarının etkisiyle yapılmış, abartılı boyutlarda stilize bitki motifleri, mezar taşları üzerinde yoğun olarak görülmektedir. Bölgedeki mezar taşlarında, başta Hz. Muhammed'in sembolü olan gül, güzellik ve zerafetin sembolü olan lale olmak üzere, üzüm, incir, haşhaş, enginar, mısır koçanı, ve buğday başağı gibi taneli bitki ve meyvalar genellikle, doğurganlığın, bereketin ve hayat ağacı'nın sembolü olarak, eski çağlardan beri kullanılan süslemeler arasındadır²³. Mezar taşlarında, doğada bulunmayan gerçek dışı yaprak motiflerinin yanısıra, kenger ve çınar ağacının yaprakları ile yasemin, lale, sümbül, karanfil, nergis gibi çiçekler de hayat ağacı motifi olarak değerlendirilmiştir. Enginar bitkisi, selvi ağacı ve asma dalı motifleri genellikle serbest biçimlerde uygulanırken, yasemin, sümbül, sarmaşık, karanfil gibi çiçeklerin, daha çok vazoda veya çiçek sepeti şeklinde tasarlandığı görülmektedir.

Şek.4-Lahit tipi mezarın yan taşı üzerindeki bezemeler.

Geometrik Sembolizm

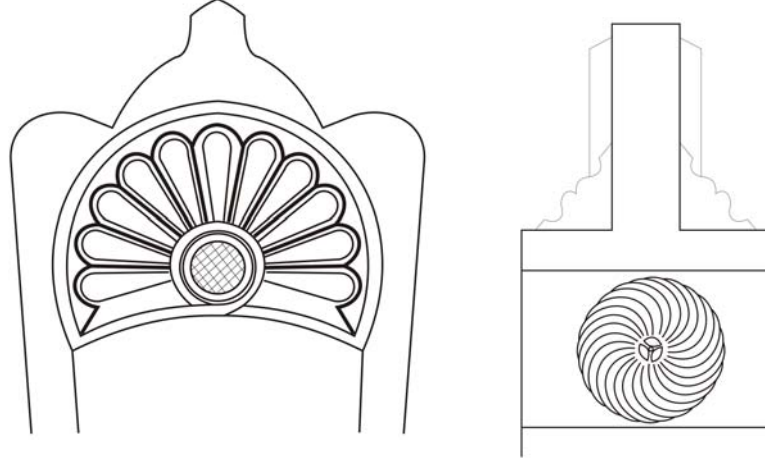
Genel anlamda güneşi sembolize eden daire ve dairenin çeşitli biçimlerde yorumlanmasından oluşan motifler, yeryüzündeki inançlardan bir çoğunun sıklıkla kullandığı bir semboldür²⁴. Başlangıcı ve sonu belli olmayan bir görünüme sahip olması, Monoteizm sembolü olarak da kullanılma nedeni olmuştur. İlkel dinlerde en büyük tanrı güneştir. Güneş sembolü, Mısır tanrısı Ra'dan, Hıristiyan azizlerinin başlarındaki hale'ye ve mezar taşlarındaki içi yapraklarla, ışınlarla veya çok kollu

²³ Tahıl taneleri ile ilgili çeşitli inançlar için bk. M.N.Mascetti, **İçimizdeki Tanrıça, Kadınlığın Mitolojisi**, (Çev. B.Çorakçı), İstanbul 1990, s.204-205.

²⁴ Dairenin daha bir çok sembolik anlamı bulunmaktadır, ayrıntılı bilgi için bk., N,Ersoy, **Semboller ve Yorumları**, İstanbul 2000, s.72-80.

Ertan Daş

yıldızlarla doldurulmuş daireye kadar, “*ebedi yaşam*”ifadesi olarak, gelenek ve inançların sembolik göstergesi biçiminde yorumlanabilir (Fot. 11, 12).

Şek.5- Mezar taşları üzerindeki, geometrik bezeme örnekleri.

Sonuç olarak, mezar taşları yalnızca üzerlerindeki bezemelerle değil, kitabelerin içerdiği bilgilerle de önemli belgelerdir. Biraz abartılı olarak algılansa bile mezar taşları, üzerlerindeki yazı ve bezemelerle, bir yandan toplumun inanç ve ahlaksal yapısının görünümü olarak ortaya çıkarken diğer yandan, sembollere yüklenen anlamların gizli ifadesiyle, ölümü korkulan son olmaktan uzaklaştırıp “öbür dünya”-“bu dünya” çizgisinde birleştirmektedir.

İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık

Fot. 1- Seferihisar Mezarlığı,
1210/1795-96 tarihli mezar taşı.

Fot. 2- Ali Ağa Camii Haziresi,
1223/1809, Süleyman Ağanın Eşi Sabiha
Hanım'ın mezar taşı.

Ertan Daş

Fot3- Işıkkent Mezarlığı, 1267/1850-51, Hacı İmam Oğlu Hacı Mustafa'nın mezar taşı.

Fot.4- Seferihisar Mezarlığı, 1939, İsmail Oğlu Hasan Karabekir'in mezar taşı.

İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık

Fot.5- Seferihisar Mezarlığı, 1945, Hasan Karabekir oğlu Mehmed Ali'nin mezar taşı.

Fot.6- Ali Ağa Camii Haziresi, 1290/1878, Hafız Hüseyin Kızı Cemile Hanım'ın mezar taşı.

Ertan Daş

Fot.7- Karşiyaka Eski Örnekköy Mezarlığı, 1937, Selanikli Hüseyin Kızı Hatice'nin mezar taşı.

Fot.8- Esnaf Şeyh Camii Haziresi, Saksı/Vazo'da gül ve cami tasviri.

İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık

Fot.9- Karşıyaka, Eski Örnekköy Mezarlığı, tek ağaç tasviri.

Fot.10- Karşıyaka, Eski Örnekköy Mezarlığı, Servi-Asma tasviri.

Ertan Daş

Fot.11- Karşıyaka, Soğukkuyu Mezarlığı'nda geometrik tasvirli bir başucu taşı.

Fot.12- Ali Ağa Camii Haziresi'nde geometrik tasvirli bir başucu taşı.